

telja je živo delovalo »še troje pomembnih slovstvenih zgodovinarjev: France Kidrič, Avgust Žigon in Ivan Grafenauer, poleg starejšega, že mednarodno priznanega Matija Murka, ki je deloval kot evropsko upoštevan predavatelj oz. pisatelj na vsakega izmed njih«. ³⁴ Velja tudi omeniti, da sta se slovenska literarno-teoretična misel in slovstvena publicistika v dvajsetih in tridesetih letih dosti živo in z zanimanjem usmerjali k vzporednim področjem pri Hrvatih in Srbih in se obveščali o dogajanju in plodovih. A v največji meri je bilo to zanimanje namenjeno tistemu, kar je v teh letih pač v ospredju. To pa je socialna književnost, to je pereče in za umetnost življenjsko pomembno vprašanje tendence in avtonomnosti umetniškega izražanja, to je vprašanje razmerja med umetnostjo in revolucijo.

Zaradi tega vsega torej ni neznčilno, da je edini Tone Potokar, kot privrženi in prizadevni posrednik in spremljevalec hrvaške in srbske književnosti, o Skerliću objavil najprej omenjeni najobširnejši slovenski prispevek o njem. Prikazal ga je kot človeka, slovstvenega zgodovinarja in političnega človeka. Po osvoboditvi pa je bil spet edini, ki je do dejanja mogel privedi idejo in potrebo, da bi bil del Skerličevega opusa dosegljiv našemu bralcu v slovenščini. Pripravil in prevedel je torej ter z izčrpnimi in obilnimi slovstveno zgodovinskimi opombami pospremil Skerličeve izbrane eseje. Za uvodno študijo, obsegajočo kar 37 strani, je pridobil sarajevskega literarnega zgodovinarja in teoretika Midhata Begića, ki je študijozno razčlenil Skerličevo literarno-teoretično misel in zgodovinsko ter kritično metodo, vključujoč ga v evropske sorednice.

Luka
Pavlović

Petar Kočić, pisec in bard svobode

(Ob stoletnici rojstva)

Med esejističnimi in kritičnimi zapisi Iva Andrića, še posebej med tistimi o naših piscih in umetnikih, pripada vidnejše mesto vsekakor tudi tekstu »Dežela, ljudje in jezik pri Petru Kočiću«. ¹ Že z dolžino tega dela, ki je najboljše v drugem poglavju (v katerem so še zapisi o Matavulju, Gavru Vučkoviću, Preradoviću, Zmaju, Branku Radičeviću, Matošu, Samokovliji in drugih pomembnih ustvarjalcih, vse do slikarja Romana Petrovića), je nakazan do določene meje poseben odnos, ki ga je imel Andrić do Kočića, saj se ni posvetil »celotni pojavi Petra Kočića«, ampak je izločil samo tri elemente, fiksirane v naslovu.

Ko je Andrić govoril o prvem elementu, neločljivem od življenja in dela Petra Kočića, je navedel stavek, ki »na videz preveč preprosto in očitno« morda najboljše govori o neki deželi in okoliščinah, ki ljudem te

³⁴ Anton Slodnjak, Prijatelj zbornik, str. 19.

¹ Ivo Andrić: Umetnik in njegovo delo, Zbrana dela Iva Andrića, Trinajsta knjiga, Državna založba Slovenije.

dežele določajo »način življenja in vplivajo na njihov razvoj ter družbene razmere«. ² S tem stavkom — »Vilajet Bosna je na vseh straneh prepreden z divjimi planinami« — se začenja knjiga nekega tujca (avstrijskega majorja Gustava Thömla), Andrić pa je v teh nekaj uvodnih besedah iz leta 1867 našel »dobro zapaženo karakteristiko«, od katere je mogoče začeti preučevati okoliščine, ki so tako rekoč usodno vplivale na celotno življenje ljudi iz Kočićevega kraja in s tem tudi na življenje umetnika in na njegovo delo.

Ta in takšna dežela je Petru Kočiću — po Andrićevem mnenju — neizbrisno »vtisnila svoj pečat in pogojila tako njegovo osebno življenje kot njegovo delo globlje in usodnejše, kot se je to dogajalo pri drugih naših pisateljih«. ³ Nujno je treba navesti še drugi Andrićev sklep: »Ta Kočićeve povezanost s Krajino in, še ožje, z Zmijanjem, je pri njem opazna že na samem začetku, pri njegovih prvih korakih, in v njegovem kratkem, borbenem, špartansko preprostem življenju nikoli ne uplahne, ampak se pretaka skozi njegovo delo v nešteti posameznostih, kolikor ga sploh ne pogjuje v celoti, v samih osnovah«. ⁴

In kakor je Jovan Kršić, eden od kritikov, ki so bili iz številnih razlogov najboljši poznavalci Kočićevega življenja in dela, v svoji študiji izrekel prepričanje, da je Kočić »dober pisatelj« z nenavadno nadarjenostjo, da pa je kljub temu »težka naloga gledati nanj samo kot na umetnika« (že zato, ker je človek »iz enega kosa«), je tudi Andrić, ko je navajal Kočićeve besede, ki se nanašajo na zmijanjske kmete — »To so sami svojci in sorodniki.« — skušal natančneje razložiti, zakaj se je v Kočićeve literarnem delu marsikaj »zgubljalo pred veličino njegovega strastnega služenja njegovi skupnosti«. ⁵ To je po Andrićevem mnenju poskus razlage ob najmanjšem tveganju, da bi se ponovila zmeta, v katero so zašli nekateri sodobniki, ki so pisali o Petru Kočiću, poskus razlage, kako da so tako »ločene in različne zvrsti« — umetnost, znanost, politika — lahko v Kočićeve literarnem delu in delovanju postali »v končnem vtisu — eno«.

V teh mislih in sklepih se skriva tudi tolmačenje pomena drugega elementa v Kočićeve življenju in delu. Na ljudi in deželo je mogoče gledati najbolje, če ne celo izključno, v njihovi prvotni, stalni vzajemnosti, ne glede na to, koliko zgodovinske okoliščine in posebnosti posameznih stopenj družbenega razvoja vplivajo na kvaliteto njihovega odnosa, pravzaprav do katere stopnje pogjujejo njihov možni vpliv na oblikovanje kakega pisatelja, na osnovno barvo njegovega literarnega dela. Ljudje so v boju za zemljo trošili »najboljši del svoje energije in svoje domiselnosti«, in se pri tem zatekali »k zvitosti, nasilju, vztrajnemu nememu odporu in celo k svemu pravu, ko so se sklicevali na dokumente in fermane«. ⁶

I.

Dopolnil ni niti štirideset let življenja in ni dočakal uresničenja največjega človeškega ideala in stoletnega prizadevanja naših narodov za nacionalno in socialno osvoboditev. »Tako rekoč naenkrat je zaslovel, kakor

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

gorski vihar se je oglasil in pretresel našo družbo, potem pa z zlomljenimi krili tudi sam počasi ugašal in prezgodaj ugasnil« — ta najkrajši in najbolj jedrnat opis prisotnosti Petra Kočića v nekem času in v teh naših geografskih in duhovnih krajih pove skoraj vse o njegovi izjemni osebnosti, o njegovem enkratnem delu.⁷

O teh nepolnih štirih desetletjih življenja in delovanja velja danes govoriti predvsem v luči zgodovinskih okoliščin, ki so spremljale rojevanje nekega, v marsičem pomembnega literarnega dela in hkrati vplivale na trajno Kočićevo človeško in umetniško opredelitev. V okvir teh okoliščin spada namreč tudi dejstvo, da je zgodovina narodov Bosne in Hercegovine »težka in polna trpljenja«, pod surovim znamenjem tuje navzočnosti, ki je na naših tleh zavirala in dušila vsak poskus naravnega približevanja svetlejši prihodnosti, nacionalnim in socialnim svoboščinam, skupnosti, ki je neločljiva od medsebojne človeške povezanosti, z eno besedo — svobodi.

Narodi Bosne in Hercegovine tako v Kočićevem času kot pred njim v dolgih stoletjih niso bili nikoli do konca pokorjeni, nikoli niso s sklonjeno glavo in prihuljenim pogledom sprejemali stanja stvari in zakona tujcev. Vedno so s klicem upora v srcu in z mislijo na odpor in vstajo odprtih oči opazovali svoj čas in poslušali glasove vodij in tribunov, ki so bili »baklonosci ter nosilci« stalnih prizadevanj, da bi dežela in ljudje končno postali svobodni, in sicer v celovitosti, v kateri je zaobseženo vse, kar svoboda je in kar edino lahko je.

Ena od svetlih osebnosti svojega časa, eden od prvih ljudskih tribunov, pisec in bard svobode, je Petar Kočić. Takšen pomen njegovega delovanja in njegovega dela je še zlasti očiten v našem času, ko so vsa najplemenitejša prizadevanja, tako Kočićeva kot tudi prizadevanja mnogih pred njim in v dosti večji meri mnogih po njem, ne samo uresničena, ampak — v času svobode, skupnosti in enakopravnosti vseh ljudi, ki živijo v Bosni in Hercegovini v okvirih nove, socialistične, samoupravne države Jugoslavije — tudi daleč presežena, obogatena in ožarjena z revolucionarno izkušnjo in stalnim gibanjem k horizontom napredka. Z gledišča uresničenih človeških sanj o svobodi napredno poslanstvo Petra Kočića v političnem in javnem življenju njegovega kraja, »v razmerah težke represije okupatorskega režima, v oseki narodnoosvobodilnih gibanj, ki je nastopila po plimi nacionalnih vstaj v zadnji četrtini prejšnjega stoletja, v času, ko se je še šibki delavski razred komaj pojavljal na politični sceni« — kakor je bilo to ob neki priložnosti jedrnato povedano⁸ — postane še izrazitejše, še bolj vredno pozornosti in spoštovanja, njegovo literarno delo, ne veliko po obsegu, vendar samosvoje po hotenju in moči, pa se razkriva kot naravno nadaljevanje celotne Kočićeve opredelitve in kot umetniški sublimat okolja in časa.

II.

V eni od mnogih esejističnih skic je zapisano, da je Petar Kočić preživel »svoje življenje sicer kratko po trajanju, a izpolnjeno z burjami in neurji«. In res, če obnavljamo posamezne stopnje tega življenja, lahko vi-

⁷ Todor Kruševac: Petar Kočić, Zbrana dela Petra Kočića, III, Svetlost, Sarajevo 1967.

⁸ Enajsti Kočićev zbor na Zmijanju (29. avgust 1976), iz govora Hasana Grabčanovića.

dimo, kako je vse teklo izredno hitro, skoraj brez premora, v neprestani tekmi s časom in dogodki, iz leta v leto, iz mesta v mesto, iz situacije v situacijo. To življenje se je začelo predzadnjega junijskega dne pred sto leti v vasi Stričići, pravzaprav v zaselku Kočići na gorski planoti Zmijanje v predelu Bosanske Krajine nedaleč od Banjaluke, v času ljudske vstaje in tik pred okupacijo, tako da so mu že iz ranega otroštva za zmerom ostale podobe »brezobzirnosti, s katero je nastopala avstrijska soldateska... ko so skozi vasi hodili tisti strašni žandarji »v črnih plaščih in rdečih kapah«, gonili iz hiš nedolžne ljudi...⁹ in mogoče so — te podobe — postale zametek prihodnje Kočićeve literarne in politične akcije, njegove človeške in umetniške opredelitve, obe pa sta se vedno bolj osvobajali »meglene nacionalne romantike« in obračali, usmerjali »z globljim in realnejšim razumevanjem nacionalnega vprašanja in s slutnjo njegovih globokih socialnih korenin«.

Kočić je prek Gomionice, kjer je prebil dve leti, prišel v prvo mesto svojega življenja — v Banjaluko, končal osnovno šolo in kmalu krenil naproti burjam in neurjem, ki so ga čakala v življenju, saj je bil že v četrtem razredu gimnazije izključen in izgnan iz Sarajeva. Zatem sledijo obdobja, ki govorijo o nenehnem prizadevanju, da bi končal začeto in začel novo: nadaljevanje šole v Beogradu, kjer je maturiral (»prvi iz rodu Kočićev«), študij slavistike na Dunaju in aktivno sodelovanje v študentskih akcijah, »zlasti v tistih, ki so bile naperjene proti avstrijskemu režimu v Bosni«,¹⁰ objavljanje zgodb pod skupnim naslovom »S planine in izpod planine«, ponovna vrnitev v Beograd, kratko bivanje v Skopju, nesprejeta kazenska premostitev v Bitolj, neuspešen poskus, da bi ostal v Beogradu, leta 1905 prihod v Sarajevo, »v Bosno, njegovo drago in neizmerno ljubljeno ožjo domovino, v kateri bo odtlej edino deloval«.¹¹

To je začetek Kočićevega literarnega in političnega delovanja v širšem obsegu. Ko je delal v kulturnem društvu »Prosvjeta«, je brez uspeha skušal osnovati humoristično-satirični list »Jazavac«, bil pa je eden od podpisnikov peticije, v kateri so bosansko-hercegovski književniki, publicisti in novinarji zahtevali »svobodo tiska, združevanja in dogovarjanja, potem pa se je z vsemi močmi zavzel, da bi se te zahteve razširile tudi na druga aktualna vprašanja«. Nato sledi sodelovanje pri splošni stavki maja leta 1906, že naslednjega leta pa je bil — kakor je omenjeno na nekem mestu — zaradi sodelovanja pri splošni stavki in zaradi protiavstrijske vsebine svojega literarnega dela že drugič izgnan iz Sarajeva.

Bivanje v Banjaluki, vedno večja politična aktivnost, sodni pregoni, ostri nastopi v listu »Otažbina«, zaplemba mnogih števil, preiskovalni zapor, obsodba, ponovno sojenje, zvišanje kazni, banjalučka Črna hiša, tuzlanski pripor, vrnitev v rojstno vas, Banjaluka, izvolitev v Sabor, spet Sarajevo, okrevanje od hude bolezni na Ivan-planini, zdravljenje v Beogradu in bolnici, »iz katere ni več stopil«, in je na koncu »ob zori 27. avgusta leta 1916 umrl« — to so bila sklepna obdobja kratkega, prenapornega življenja in neutrudnega delovanja Petra Kočića, ustvarjalca in človeka z neizčrpnim moralnim potencialom in neskončno vero v »uporne in svobodoljubne moči naših narodov«, ki se nikoli nikomur niso pustili podjarmiti, ki so se vedno

⁹ Todor Kruševac: Petar Kočić, Zbrana dela III, Svjetlost, Sarajevo 1967.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

obračali k svobodi, kakor zemlja in ljudje k soncu, in jo končno z našo veliko revolucijo udejanili niti tri polna desetletja po Kočićevi smrti.

Veliko stvari se je zgodilo v življenju Petra Kočića, človeka misli in akcije, svobodomisleca, ki je živel, kot bi imel nenehno v mislih svojo kraljico: »Kdor iskreno in strastno ljubi resnico, svobodo in domovino, je svoboden in neustrašen kakor Bog, prezrt in lačen pa kakor pes«. In tudi če nič drugega ne bi krasilo Kočićeve osebnosti, bi tudi danes zaslužil pozornost kot eden svetlih temeljev upanja in vere, da bodo naši narodi našli svoje poti prihodnosti in izhode iz mraka preteklosti, ki jim nikoli ni bila naklonjena. Toda ob vsem tem stoji enkratno, v marsičem pionirsko, k ljudem in zemlji obrnjeno, po izrazu močno, svobodoljubno literarno delo Petra Kočića, »utemeljitelja in glavnega predstavnika moderne pripovedne proze iz Bosne«.

III.

Poleg pesniških poskusov, ki so zanimivi kot podatek za literarnega zgodovinarja, stojita že na samem začetku Kočićevega pripovedništva prozi »Tuba« in »Djurovi zapisi«, obe »široko intonirani«, kot predhodnica številnih kratkih del, s katerimi bo zaokroženo celo ustvarjalno obdobje, sadi s katerih bodo izšli pod skupnim naslovom »S planine in izpod planine«. Eno od oznak tega obdobja lahko najdemo v trditvi, da je Kočić v vrsti teh zgodnjih, »efektnih zgodb« prodiral »globoko v stvarnost življenja bosanske gorske vasi in ostroumno, z velikim poznavanjem risal hribovce, njihove duhovne posebnosti in značaj, zgrajen v neposrednem boju s človeškimi krivicami in naravnimi ujmani«. ¹²

To je čas nastanka proze »Jablan«, »Grob Sladke duše«, »Krivica dijaka Simeuna«, »Mrdavec«, »Jazbec pred sodiščem« in drugih tekstov, v katerih prevladujeta dve liniji: socialno-svobodoljubna in osebna, izpovedna. S prvo je obarvana vsa tista proza, ki kaže na »nezavidljiv položaj, v katerem so se pod okupacijo znašli bosanski kmetje« (»s poudarkom na nacionalno-socialni zaslužjenosti«); ta dela so polna socialno-političnih aluzij, ponekod imajo tudi satirični ton, obenem pa pričajo o Kočićevi veri v »moč ljudstva«. Te »rapsodije o kmetu nesrečniku in mučeniku« — kot opredeljene — pa imajo vendarle širši odmev, že zato, ker je iz njih žarela splošna Kočićeva opredelitev, saj je turobno stvarnost in dejansko človeško nesrečo imel za prehodno, kajti v mislih je bil obrnjen k prihodnosti in svobodi, temu idealu, ki mu je posvetil svoj znani eksklamativni zapis:

»Mnoga stoletja, mnogi rodovi in pesniki so Te slavili. Kolikokrat je bila prelita sveža kri zate in v Tvojem imenu! S tvojih kakor kri rdečih ustnic večno poljejo in šumijo sladke in opojne besede, ki že stoletja majojo v temeljih, ki do vzdrhtelega zanosa navdušujejo pregažene sužnje! ... pridi že vendar in obišči moje deželo, kajti brez Tebe je vse nič — in nič je s Tabo vse! ... Zamajaj to dremotno deželo, pretresi zamrznjena srca, osveži in okrepi, da bo prav vsak začutil ves neizmerni sijaj in mik lepote, vse obilje milosti Tvoje moči, kakor jih čuti in ob njih drhti moja vzkipele in večno vznemirjena kri, ki so mi jo dali v dediščino balkanski hajduki, moji predniki!« ¹³

¹² Ibidem.

¹³ Petar Kočić: Svobodi, Zbrana dela II.

Morda se bodo komu te vrstice zdele preveč romantične in patetične, vendar sta silovitost želje in iskrenost zanosa tako zelo izraziti, da sta našli poln realističen odmev ne samo v številnih prozah in zapisih v okviru sugestivne, po socialno-svobodoljubnih idejah najbolj izrazite celote »Stoki z Zmijanaj«, ampak tudi v celi vrsti Kočićevih nastopov v Saboru, nastopih, ki so bili pomembni kot zgodovinsko pričevanje in tudi kot nepobiten dokaz globokega človeškega prepričanja, opogumljajočega žarka svetlobe sredi morja nacionalne in socialne krivice v času uporov, vstaj in bližajočih se revolucij. Na srečo Kočić ni poslušal ob številnih priložnostih in povodih nasvete, s katerimi so nekateri kritiki — ugledni ne samo v tistem času, ampak za mnoge upravičeno še dandanes — celo sugerirali piscu, naj »pusti politiko«, naj pošilja v objavo »nepolitične« zgodbe. Samo en detajl o tem: neki tak kritik ni hotel tiskati »Vukovega gaja«, ker se mu je »motiv solidarnega upora gorjanov proti očitnim človeškim krivicam« bržkone zdel preveč »političen« in zato neustrezen kritikovemu razumevanju funkcije literarnega dela.

Prozna slika »Kmet«, je bila, kot vemo, povod za sojenje in tudi obsodbo, verjetno zato, ker so tisti, ki so takrat sodili in razsodili, citirali iste vrstice, kot jih bomo tudi mi pri tem spominskem zapisu ob stoletnici rojstva, in sicer z željo, da bi prikazali odprti Kočićevo obraz, ki nazorno kaže na osnovno določenost njegove človeške in umetniške prisotnosti in delovanja v okolju in času.

»Pravim ti, dragi moj, dalo se je lepo prebijati in životariti, ampak odkar je prišla ta prekleta in črna okupacija, vrag jo poberi, nas je vse zavilo v črno. Nekakšni beli ljudje v črnih oblekah in črnih klobukih so se kot mravlje razlezli po naši deželi in nam zastrupili zemljo za življenje . . . Letina nas je začela puščati na cedilu, posestvo propadati, ljudi pa sta se polastila nekakšno prekletstvo in nevera . . . Vsakomur sta storili škodo ta črna okupacija in črna sodnija . . . Od povsod nas bijeta mraz in led, mi pa venemo in propadamo kakor pozni posevki od zime. Oči imamo slepe, pamet noro in bebavo in okovani smo brez verig . . .«.¹⁴

»Sodniji« vsekakor pripada posebno mesto: na to najobsežnejše Kočićevo delo je, poenostavljeno rečeno, mogoče gledati kot na »politično satiro na atmosfero pod tujci, ki je v avstrijskih časih vladala po bosanskih sodiščih«, nedvomno pa je izrazni spekter »Sodnije« širši, v harmoniji z razkošnim duhom krajiških ljudi, nabit z aluzijami socialnega tipa; predvsem velja to za premišljeni, živahni, ostroumni, ironični govor mladega zagovornika, za katerega nekateri razlagalci Kočićevega dela ugotavljajo, da »ima ponekod revolucionaren nadih«. Seveda ne smemo pozabiti na čas, ko so se pojavili prvi, začetni odlomki »Sodnije« — pisalo se je leto 1910, obdobje Kočićeve družbene in umetniške zrelosti, obenem pa že napoved konca literarnega ustvarjanja in skorajšnji začetek hude bolezn, ki je dve leti pozneje popolnoma pretrgala Kočićevo delovanje na obeh ravneh.

IV.

Celo kratek pregled dela Petra Kočića, ostroumnega opazovalca svojega okolja in pravega satiričnega kronista svojega časa, bi že opozoril na celo vrsto bistvenih detajlov, po zaslugi katerih še danes živijo in odsevajo

¹⁴ Petar Kočić, Kmet, Zbrana dela II.

številne proze, ki jih nismo omenili. Krasi jih socialna obarvanost ali pa klic po svobodi ali neponovljiv jezik, za katerega se je, kot vemo, Kočić bojeval ne samo kot pisatelj v svojih delih, ampak tudi v javnem življenju, v saborskih nastopih; vse te proze sestavljajo mogočno celoto, iz katere v vsej svoji lepoti, modrosti, duhovnem bogastvu ali tragiki rastejo edinstveni liki: David Štrbac, Dijak Simeun, Mrdavec, Mračajski prota in mnogi drugi. Ta svojevrstna Kočićeva galerija oseb in nravi se odlikuje po zgoščem modernem izrazu: s skoraj filmsko tehniko prvih planov so prepričljivo fiksirani krajiški trpini in nesrečneži, prevejanci in puntarji.

Ne brez razloga večkrat poudarjajo, da je »pripovedni element v Kočićevem literarnem delu skladno dopolnjen s slikarskim«, da so pejzaži »preprosti, plastično izpeljani«, da »redki ženski liki kipijo v vreli, siloviti mladeniški krvi in čutnosti«, da sta bila »veliko poznavanje jezika« in »jezikovno bogastvo« odločilna za literarni uspeh in da sta to zato temeljni črti tega literarnega dela, ki sta mu osnovni impulz in močno spodbudo dale socialne in svobodoljubne opredelitve vélikega pesnika Krajine. Bolj po globokem notranjem občutju lastnega časa kot pa po jasni viziji jutrišnjega dne je nastajala književna celota, ki zanjo sanje o svobodi niso bile suhoparne ali docela romantična teza, ampak spodbuda za umetniški izraz, za širši smisel pripovedovanja o ljudeh in življenju.

Ob takšnem razumevanju celotnega Kočićevega dela in delovanja dobiva posebno barvo in razsežnost tudi njegovo javno delo, pri čemer so posamezni nastopi v Saboru izjemen primer sistematičnega, vztrajnega boja za določene cilje, ki so se takrat verjetno mnogim in mogoče tudi samemu Kočiću zdeli zelo oddaljeni in težko dosegljivi. Kočić je govoril o marsičem: o politični oblasti v Bosni in Hercegovini, o »strašnih ljudeh, pravih barbarih«, žandarjih, o davkih, o Saboru, o agrarnih vprašanjih, pa tudi o zdravju, tisku, jeziku . . . Z nekaj navedki je mogoče razkriti človeško naravo Petra Kočića, njegovo iskreno, odprto zavzemanje za vsa življenjska vprašanja, pri katerih je sodeloval, mogoče je prepoznati glas bojevnika za pravico in svobodo, govornika v imenu nepokornih in upornih.

»Človek ne more hladno govoriti o politični oblasti v Bosni in Hercegovini . . . Ko je politična oblast prišla sem, je bila to oblast tujca in v teh tridesetih letih je ostala oblast tujca in hudo nerazpoložena do naših ljudi. To teroriziranje in te krivice politične oblasti je najhujše občutil naš kmet . . .«¹⁵

»Trdno upajoč, da bo tudi za te Laktaške toplice v najkrajšem roku kaj storjenega v smislu moje razlage, glasujem za predlagani osnutek že zato, ker so našemu narodu bolj kot kateremkoli drugemu toplice potrebne, kajti naš narod je, kot sem že omenil, telesno, socialno, kulturno in ekonomsko bolan in propadel . . .«¹⁶

». . . Kakor je okupacija prinesla veliko zla in nam povzročila veliko krivic na vseh ravneh narodnega življenja, je prav tako škodljivo vplivala tudi na razvoj našega pobožnega, zvočnega in ljubkega jezika. Ta vpliv je tako škodljiv in tako očiten, da se moramo bati, da se nam naš krasni jezik . . . popolnoma ne skvari, ne zbledi, ne izgubi svoje kristalne jasnosti in ljubke zvočnosti, po kateri mu skorajda ni enakega . . . V današnji državi

¹⁵ Kritika avstrijske uprave v Bosni (Kočićevi govori v Saboru), Zbrana dela III.

¹⁶ O toplicah v Laktaših (Kočićevi govori v Saboru), Zbrana dela III.

in družbi je že tako težko živeti, in če še v vsakem zakonu naletimo na »mora«, »sme«, »ne sme«, človek vse to neprijetno občuti, kajti na vsakem koraku poleg teh groženj srečujemo žandarje, videvamo odprto ječo itd., zato ne bi bilo prav, ko bi zdaj to trdoto in ostrino vnašali še v zakone, posebno, ker se to ne prilaga duhu našega jezika . . .«.¹⁷

Ti trije navedki mnogo povedo, podobne misli in ostre sklepe pa lahko najdemo v skoraj vsakem Kočićevem govoru v Saboru. Ta javna pogumna beseda je bila neločljivi del in naravno nadaljevanje v marsičem posebnega literarnega opusa, iz katerega je Kočić, kot je bilo rečeno ob neki priliki, »skoval nadvse učinkovito orožje za nacionalno in socialno osvoboditev naroda«. V skladu z naravo avtorja tega opusa in razširjevalca teh idej je bila tudi poteza, ki je prav tako neke vrste dokaz o enotnosti besede in dejanja, literarnega dela in politične akcije: že na začetku svojega »saborskega obdobja« se je Petar Kočić ločil od Srbskega kluba »zaradi oportunističnega vedenja njegove večine«, in ko se je razšel s takšnim gledanjem na stanje stvari, je »v zastopanju zatiranih kmetov in deloma tudi delavcev krenil po svoji poti . . .«.¹⁸

V.

Znan in že omenjen je Kočićev boj za jezik, za njegovo čistost, po čemer je hkrati mogoče meriti tudi stopnjo odpora neke okolice proti nameram tujcev, da bi jezik spremenili v sredstvo svojega vpliva in ga tako oropali njegove prvobitne lastnosti — da ni samo način komunikacije med ljudmi v eni ali več nacionalnih strukturah, združenih s skupnim življenjem na istem prostoru, ampak tudi podoba samozavesti, dokaz pripadnosti, oblika stanja duha in duhovne usmeritve.

Iz takih prepričanj in pobud se je porodil v Kočiću odpor do »jezičnih spak«, tega nanosa tujstva, ki je grozil, da bo našemu »krasnemu jeziku« odvzel naravno mesto in izvorno moč. Ta odpor ni očiten samo v Kočićevem znanem nastopu v Saboru (leta 1910), ampak se je v največji meri in najpopolneje izoblikoval prav v Kočićevem literarnem delu, v njegovih prozah in tekstih, saj so zgled občutka za jezik v kraju, ki je znan po smislu za lepo pripovedovanje, po zveneči glasbi govorjenja, po pripovedni žilici.

V zvezi s tem bi se bilo primerno spomniti na Andrićevo razlago¹⁹ o jeziku kot o tretjem elementu, ki se pojavlja v Kočićevem življenju in delu in ki že po logiki stvari v veliki meri vpliva nanju:

»Za Petra Kočića je jezik popolnoma eno z ljudmi in zemljo, svet in nedotakljiv kakor oni. Včasih se človeku zazdi, da je tudi samo Kočićovo delo v celoti ležalo nekje v globinah tega jezika, on pa ga je izkopal kot kip in ga prinesel na dnevno svetlobo in svetu pred oči. Kočić je dobro vedel (ali bolje: čutil), da govoriti in pisati čisto in pravilno pomeni upirati se s tem sovražniku, mu kljubovati, dokazovati svoje življenjske moči . . .«.²⁰

In naprej:

¹⁷ Jezik v zakonskih tekstih (Kočićevi govori v Saboru, Zbrana dela III.

¹⁸ Todor Kruševac: Petar Kočić, Zbrana dela III.

¹⁹ Ivo Andrić: Umetnik in njegovo delo, Zbrana dela Iva Andrića, trinajsta knjiga, Državna založba Slovenije.

²⁰ Ibidem.

»V tem boju Petar Kočić ni pokazal samo vztrajnosti in napadalnosti, ampak tudi veliko subtilnost, ki zbuja občudovanje, pa občutek za mero, filozofski čut in primeren ton . . . Tako Petar Kočić na tem področju ni ostal samo književnik in ne samo kabinetni delavec. Iz biografskih podatkov vemo, da je znal v samoti gladiti in piliti svoje stavke. Vendar je znal še več kot samo to. Pisec »S planine in izpod planine« je zabredel v vsakdanje življenje in stvarni boj za jezik, kot tudi za vse drugo, kot tudi za svojo deželo in njene ljudi . . .«.²¹

VI.

Osebnost in delo Petra Kočića predstavljata posebno, vidno poglavje naše zgodovine na prelomu stoletij, predstavljata pričevanje o svetlih sledih in sporočilih iz časa, v katerem so trpeli naši ljudje in katerega detajle, pojave, dogodke in usode je za vedno ohranil v svojih prozah in zapisih naš veliki pesnik. Če so bile Kočićeve besede ob svojem času — kakor je dejal Ivo Andrić — »pravi bič za tirane«, so danes ne samo dragocen del naše književne zgodovine, ampak tudi ena od spodbud napredka v naši celotni dediščini.

Spominu na gibanja in ljudi, ki so bili svojevrstni »glasniki svobode«,²² pripada največja pozornost generacij, ki so to svobodo udeležile in dočakale in zdaj lahko pod njenim okriljem že več kot tri desetletja gradijo družbo svobodnih, enakopravnih ljudi.

Poleg največje pozornosti pripada spominu Petra Kočića tudi naša hvalježnost za delo, ki nam ga je zapustil, in pa naš ponos, ker je bil na zmi-janjski gorski ravnici, v bosanskohercegovski deželi rojen človek, čigar stoletnica je za nas datum v slavo pisca, rodoljuba, sanjarja, upornika, svobodnjaka in ljudskega tribuna.

Prev. Jaša Zlobec

²¹ Ibidem.

²² Deseti Kočićev zbor na Zmijanju (31. avgust 1975), iz govora Miće Rakića.